

Még egyszer a phaisztoszi korongról

Saját szavai szerint kemény és nyers kritikus boncolgatta a *Korunk* 1973. 10. számában megjelent írásomat. Következtetésem bizonyára azért nem tűntek számára egyfelől eléggé megalapozottnak, másfelől eredetieknek, mert az adott szűk keretek közt nem gondolhattam *módszertani* kérdések érintésére. Ha más nem is, de hogy most erre sor kerülhet, azt Nicolae Vlassa bírálóatának (*Korunk*, 1974. 4.) köszönhetem.

Munkamódszerem főbb szakaszai

1. Mindenekelőtt azt kellett eldöntennem, nem avatatlan, játékos kéztől származik-e a korong jelsora? A felirat következetes voltának elégséges bizonyítéka, hogy az A_1 mező ábrái ugyanolyan sorrendben ismétlődnek az A_4 mezőben, az A_3 ábrái az A_{15} -ben.

2. Azonos színekkel festettem ki az azonos képsorú mezők és az egymás mellett szabályszerűen ismétlődő ábrák alapfelületét. Élénk, kitűnően áttekinthető rendszert nyertem; a korong formális struktúrájának (Nicolae Vlassa ezt „metrikus elrendezésnek” mondja) feltárása nem okozott nehézséget.

3. Bírálóm kifogásolja, hogy a felirat jeleit (melyben ő nyugat-ázsiai sémi hangjeleket lát) képirás-egységeknek tartom. Erre a következtetésre az alábbi összefüggések megfigyelésével jutottam:

Írástörténetileg a feliratot nem látom sem szótag- vagy hangjelíráshoz sorolhatónak, sem szó-szótag és hangjelek egyvelegének; grafikai külalakja is képirást tükröz.

Képirásra mutat az egységek strukturális helyzete: a 19-szer előforduló férfifej *mindig* a mező legutolsó tagja. Hangjelölés vagy szótagírás esetén ez a tény olyan nyelvre utalna, melynek *leggyakoribb* hangja (hangcsoportja) *mindig* csak szóvégen áll, soha máshol. Természetes nyelvénél nem számíthatunk ilyen szabályra.

Az említett férfifej a korong A oldalán 14-szer, a B oldalon csak 5-ször látható. A sisak-jel az A oldalon 3-szor, a B-n 15-ször fordul elő. Hosszú szóvegről lévén szó, újra csak képirással magyarázható a feltűnően egyenetlen szórodás.

A 45 jel közül csak 23 szerepel a korong *mindkét* oldalán. Az A oldalon 10 olyan jel szerepel, amely a B oldalról *hiányzik*, a B lapnak 11 képét *egyszer sem* láthatjuk az előlapon. Hangjelölés vagy szótagírás esetén egy ilyen helyzet előállása szerintem teljességgel valószínűtlen.

Az említett két leggyakoribb képpel (férfifej, sisak) egyetlenegyszer sem került egymás mellé, sőt egyazon mezőbe sem!

Már az eddig mondottak miatt is valószínűtlen, hogy a férfifej hang- vagy szótagírás gyakori nyelvtani végződése lenne. De az sem valószínű, hogy maga az ábra (sörénydíszes ifjú mint szimbolikus rendszer egysége) ilyen szerepet tölthetne be.

A teljes szövegben mindössze öt esetben figyelhető meg azonos kép ismétlődése ugyanazon mezőben. Egyszer sem találkozunk azonos jel háromszori együtartozó előfordulásával. Nyelvtörténetileg elképzelhetetlen, hogy valamely nyelv ilyen mértékben kerülje a hangzóismétlődést. Hang- vagy szótagírás esetén 1-x-1, 1-x-1-x stb. formális csoportok gyakori jelenlétére számíthatnánk — attól függetlenül, hogy magánhangzókat is jelölő rendszerről van-e szó, vagy sem.

Hangjelölő íráshoz túl soknak, szótagíráshoz túl kevésnek tűnik a 45 jel.

Ha csak mássalhangzókat jelölne az írás, a szavak túl hosszúak volnának, ebben az esetben ugyanis azt várhatnók, hogy az egy mássalhangzó + egy ma-

gánhangzós *hangképet* mindössze egyetlen, magában álló egység tüntesse fel. Ilyent nem találunk a feliraton. Ha feltételeznék, hogy magánhangzók is szerepelnek, ezeknek ismétlődését felismerhetnők a formális elemzés eszközeivel.

Felsorolt megfigyeléseim, mint érvek, nem egymagukban, hanem együttesen mutatnak arra, hogy a felírat képirás.

4. Az elemzés kezdetén antiszemantikus álláspontból indultam, szintaktikai sajátosságokra, a jelkapcsolódások törvényszerűségére, sorrendjére, szóródására, az egész viszonyhálózat formális összetevőire figyeltem. A disztribúciós nyelvvizsgálat követelményeinek megfelelően egyelőre nem az egységek értelmét kerestem, hanem helyzetüket figyeltem meg. Kovács Ferenc írja, hogy ha olyan teljesen ismeretlen nyelv a kutatás tárgya, amelynek sem nyelvtana, sem szókincsének fel dolgozása nem áll rendelkezésre, „az elemek formális viselkedésének, társulási lehetőségeinek a feltárása, leírása elvitatathatlan eredményekhez vezethet, mint ahogyan jó pár esetben vezetett is“. (*Nyelvi struktúrák, nyelvi törvények*. Budapest, 1970.)

5. A felírat műfaji meghatározásának céljából (ennek az eredetiségét kérdőjelezi meg legélesebben Nicolae Vlassa) sorba vettem a legvalószínűbb eshetőségeket. Megállapítottam, hogy nem lehet leltár, mert hat, személyt ábrázoló kép-jel fordul elő benne. Ha feltételezném, hogy ezek „tulajdonosok“ vagy „szolgáltatók“, akkor a mezőknek mindig ugyanazon a helyén — leginkább az elején vagy a végén — kellene állaniuk, holott a valóságban igen változatosan helyezkednek el. Az egymással teljesen azonos mezők ismétlődése és az ábrák jellege is kizárja a leltár lehetőségét. Érvek és ellenérvek hasonlóan aprólékos egybevetésével rendre elejtettem a következőket: nem munkafolyamat vagy valamilyen más teendő rögzítése; nem rendelkezés vagy utasítás; nem szabályzat vagy előírás, nem adójegyzék, sem semmilyen szerződésfélének nem tekinthető. Annál a kérdésnél, hogy nem naptár-e vagy egyéb, csillagászati megfigyelésekkel egybekapcsolható feljegyzés, hosszasan időztem, mert a korongon hat, állatövi jelnek is felfogható képet figyeltem meg. Formális elemzéssel döntöttem el, hogy erről a feltevésről is le kell mondanom.

Színezett ábrámon szembeszökően rikitottak az ókori (verses) irodalmi és a népköltészeti szövegek szerkezetére emlékeztető ismétlődések. Arra kellett gondolnom, valószínűleg irodalmi vagy kultikus sorokat rejt a korong, esetleg gyógyító vagy ártó ráolvasást, könyörgést vagy himnuszt. Ezt csak a képjelek végső szövegátírata árulhatta el, de a kiinduló feltevés helyességét a képegységek szimbolikája támogatta.

7. A jelek magyarázatára vonatkozó vizsgálódásom kezdetén a formális logika alapelveihez igazodtam. Ennek köszönhetően feladatom több szempontból is egyszerűsödött, a szerkezet tengelyéről leválaszthatam egyes csoportokat. A legtöbbször előforduló képeket kulcsfontosságúaknak tekintettem, és operatív „fedőnevet“ adtam nekik (például a sörényes férfifejnek a „főnök“ nevet). Észrevettem, hogy a „főnök“ és a „sisak“ mintegy váltják, helyettesítik egymást. Ebből következtettem arra, hogy hasonló fogalmat jelölnek. Ezután áttértem a formális rendszer szemantikai-szimbolikai összefüggéseinek kikövetkeztetésére. Óvatosan haladtam, a kétségtelenül helyesnek tűnő megoldásokat is igyekeztem lemérni a művelődés- és a művészettörténet mérlegén. Egyszer a logika, máskor a néprajz vagy éppen az állattan, növénytan, mitológia szolgáltatta adatok lendítettek át az akadályokon.

Válasz néhány kérdésre

Anélkül, hogy a *Korunk* által rendelkezésemre bocsátható téren eredeti közleményemben foglalt állításaim fenntartására kitérhetnék, válaszolnom kell Nicolae Vlassa bírálatának néhány — munkamódszerem és annak eredetiségét érintő — kérdésre. Ezek a következők:

1. Miért áll táblázatomon a 44. jel fordítva? Mert felakasztható tárgy képe; ezért ésszerű, hogy az akasztónyílással ellátott sarka felfelé nézzen.

2. Miért hagytam „magyarázatlanul“ a 4. jel determinánsát? Véleményem szerint önmagát magyarul „kifejezésről van szó (determináns-határozó jel). Mai mindennapi életünkben is a korong írónakához hasonlóan cselekszünk, amikor csillaggal, felkiáltójellel, kereszttel stb. látjuk el egy szöveg vagy kép azon pontját, amelyre fel akarjuk hívni a figyelmet. A férfifej arcán elhelyezett határozó rámutat a *lényegre*: ezt olvasd ki: *arc*.

3. Mi köze van az írásompan idézett csigavonal-előfordulásoknak a korong szövegének ilyen elrendezéséhez? Emmanuel Anati szerint a csigavonal a — mindmáig eldöntetlen eredetű — hükszoszok szimbolikájának napjelképe (*A hükszoszok*. Univerzum, 1965. 8.). Nicolae Vlassa objekciója ellenére figyelemreméltó körülménynek tartom, hogy a Naphimuszoknak napjelképű külalakja van. Ugyanide tartozik ez a kérdés: honnan veszem, hogy a csigavonal a hükszoszok fő díszítőeleme? Nos: cserépedényeiken, pecsétjeiken, díszítményeiken felsorolhatóanul gyakran szerepel.

4. Bírálóm legfőbb „vádpontja“ vizsgálódásaim eredetiségének megkérdőjelezése. Ezt kénytelen vagyok az általa érintett problémák szerint aprólékosabban szálakra bontani.

Evans állapította meg, hogy a korongon 240 jel szerepel, s hogy az osztóvonalak *szavakat* határolnak el — mondja Nicolae Vlassa. Nos, 240-ig el tudok számolni Evanstól függetlenül is; viszont én nem szavakat, hanem *mondatokat* találtam az osztójelek közt.

Származásra való utalás nélkül közlöm a rajzokat — veti szememre bírálóm. Ez igaz. Én a rajzokat Ernst Doblhofer könyvéből (*Jelek és csodák*. Budapest, 1962) reprodukáltam, ő azonban egy szóval sem említi, hogy az eredeti Evans-féle ábrákat közli. 1909 óta közkezen forgó rajzokról van szó.

Evans jelmagyarázatai bírálóm szerint többségükben azonosak az én megfajtesimemmel. Én magam nem tudtam hozzájutni a *Scripta Minoá*hoz, Evans szóban forgó könyvéhez, bírálóm viszont idézhetett volna belőle, legalább mutatóban, hogy — rám nézve egyébként hízelgő — kijelentése meggyőzőbb legyen. Az állítólagos egyezésekre talán kielégítő magyarázat az, hogy a félreérthetetlenül ábrázolt állatok és tárgyak képében mindketten ugyanazt láttuk.

Evans állapította meg, hogy a korong szövege valamilyen verselési rendszert tükröz — mondja bírálóm. Nos, én az írásrendszer szerkezetében észleltem az ismétlődéseket, majd a képjelekből 61 mondatos naphimnuszot olvastam ki. Ezek után fölöslegesnek tartottam okát és magyarázatát adni annak, hogy egy himnusz miért költemény. Evans megállapította továbbá, hogy a felirat egész *mondatok* ismétlődéséből áll — értesülök bírálómtól. Biztosan így van? Az ismétlődések lezárt térben fordulnak elő, s ha ezeket az angol régész mondatoknak fogta fel, akkor a szöveget képránsnak tartotta. Ezzel viszont ellentétben van bírálóm előbbi állítása, mely szerint Evans nem nyilatkozott a jelek természetéről.

5. A 27. jelről nem én állítom először, hogy hordozható oltár — jegyzi meg Nicolae Vlassa, de most sem szolgál idézettel. Nem tudom tehát, hogy E. Spann-Reinsch szintén szemantikai úton közelítette-e meg a kérdést, vagy csak annyiból áll az egyezés, hogy én is felismertem a kis tákolt oltárt, melyet láttam már proelámita pecséten, egyiptomi falfestményen, föníciai elefántcsont-lapon, tordosi cseréptörödéken stb.

Bár a *Scripta Minoá*hoz nem férhettem hozzá, részben mégis áttekinthettem a nagy régész jelértelmező munkáját. Doblhofer említett könyvének 287. oldalán közli — minden magyarázat nélkül — Evans jeltáblázatát. Evans így csoportosította a jeleket: személyek; tárgyak; állatok és állati részek; növényi elemek; végül hat képjel, amelyek nem alkotnak csoportot (bizonyára kérdőjeles vagy ismeretlen voltak miatt szorultak hátulra). Az Evans-féle személyek csoportjának hat jele közül nálam csak kettő ilyen értékű. Evans táblázatán kilenc kép került az állatvilág csoportjába, ezek közül nálam egyedül a kos olvasata piktografikus jellegű, a többi nyolc átvitt értelmű (galamb=lélek stb.). Az eredeti táblázaton a napjel közönséges fészkes virágként díszlik a növények csoportjában.

Bírálóm szerint az angol régész „mindegyik jelnek megállapította bizonyos jelentését“. Az olvasó bizonyára szívesen ellenőrizte volna szó szerinti idézetből, hogy — főképpen az utolsó hat képnek — mi az Evans szerinti jelentése (ha például a 44. jel *marha*, akkor mit keres ebben az osztályban, miért nem az állatoknál látjuk stb.).

A továbbiak „újrátárgyalásától“ itt eltekintek. Úgy vélem, azt a — *Korunk* hasábjain is tisztázásra szoruló — kérdést, hogy Evanstól és követőitől függetlenül, önállóan dolgoztam, az elmondottak kielégítően megválaszolják.

Kabay Lisette